

Кредитні спілки в Україні: членський аспект

У багатьох країнах світу (Польща, Німеччина, США, Канада, Великобританія) діяльність кредитних спілок (кооперативних банків) має суттєве позитивне значення для розвитку економіки країни. В Україні кредитні спілки перетворилися на основних кредиторів малих та середніх сільгоспвиробників, проте ефективність їх діяльності вимагає дисциплінованості членів у сплаті внесків визначених статутом. Протягом останніх років спостерігається значне скорочення чисельності кредитних спілок в Україні, що зумовлено багатьма факторами. Метою статті є розкриття ролі та впливу членів кредитних спілок на їх функціонування та розвиток. Дослідження побудоване на використанні матеріалів Національного рейтингового агентства «Рюрік», Світового консиліуму кредитних спілок, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг в Україні. Розкрито основні принципи функціонування кредитних спілок. Оцінено основні показники діяльності кредитних спілок у світі. Здійснено аналіз динаміки зміни кількості членів кредитних спілок в Україні за останні десять років. Виявлено, що розвиток діяльності кредитних спілок в Україні йде на спад, спостерігається суттєве зменшення зацікавленості та активної участі переважної більшості членів кредитних спілок у їх роботі. Єдиним на сьогодні елементом підтримки розвитку кредитних спілок залишається допомога міжнародних експертів в рамках неурядових проектів та програм. На фоні пасивності членів кредитних спілок, байдужими до проблем їх розвитку є також законодавці. Перспективи розвитку кредитних спілок залишаються досить невтішними, а тому вимагають кардинальної зміни ставлення членів до діяльності таких установ та більш активної позиції законодавців.

Ключові слова: кредитні спілки, членські внески, послуги кредитних спілок, принципи кредитної кооперації, ринок фінансових послуг.

О.М. KALIVOSHKO

(‘Institute of Agrarian Economics’ National Scientific Center, Kyiv, Ukraine)

Credit Unions in Ukraine: Membership Aspect

In many countries of the world (Poland, Germany, USA, Canada, UK), the activity of credit unions (cooperative banks) has a significant positive influence for the development of the country's economy. In Ukraine, credit unions have become the main lenders of small and medium-sized agricultural producers, but the effectiveness of their activities requires members to be disciplined in the payment of contributions determined by the statute. In recent years, there has been a significant reduction in the number of credit unions in Ukraine, due to many factors. The purpose of the article is to reveal the role and influence of members of credit unions on their functioning and development. The study is based on the use of materials from the National Rating Agency «Rurik», the World Consilium of Credit Unions, the National Commission, which carries out state regulation in the sphere of financial services markets in Ukraine. The basic principles of the functioning of credit unions were disclosed. The key performance indicators of credit unions in the world were estimated. The analysis of the dynamics of changes in the number of members of credit unions in Ukraine over the past ten years has been carried out. It was revealed that the development of credit unions in Ukraine is declining because there is a significant decrease in the interest and active participation of the overwhelming majority of members of credit unions in their work. The one element today to support the development of credit unions remains the assistance of international experts in the framework of non-governmental projects and programs. The lawmakers also are indifferent to the problems of credit unions development. Prospects for the development of credit unions remain disappointing, and therefore require a fundamental change in the attitude of members in the activities of such institutions and a more active position of legislators.

Keywords: credit unions, membership fees, services of credit unions, principles of credit cooperation, financial services market.

* **Калівошко Олексій Миколайович**, старший науковий співробітник відділу фінансово-кредитної та податкової політики Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» (м. Київ), кандидат економічних наук, доцент.

Постановка проблеми. Кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах із метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки [9]. На відміну від банку, що є суто комерційною установою, весь прибуток від діяльності якої надходить невеликій кількості акціонерів, гроші кредитної спілки працюють на кожного її члена без винятку.

В Україні кредитні спілки перетворилися на основних кредиторів малих та середніх сільгоспвиробників, проте ефективність їх діяльності вимагає дисциплінованості членів у сплаті внесків визначених статутом. Відтак актуальним є аналіз функціонування кредитних спілок в аспекті сплати членських внесків, що визначає перспективи розвитку даних кредитних установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різноманітних питань функціонування кредитних спілок присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них: В. Гончаренко, С. Гладкий, В. Клименко, В. Корнєєв, А. Панталеймоненко, Ф. Райффайзен, Н. Швець, Ф. Шульце-Деліч та багато інших.

Як відзначають дослідники, особливої уваги заслуговує вдосконалення внутрішніх процесів кредитної спілки. Необхідно здійснювати постійний аналіз діяльності даних установ, поточне та стратегічне планування з метою швидкого реагування на проблемні ситуації. Фінансова звітність щодо результатів їх діяльності повинна бути у відкритому доступі з метою можливості ознайомлення з нею державного регулятора, потенційних та наявних клієнтів. На наш погляд, для оцінки перспектив розвитку доцільно також здійснювати аналіз інформації щодо сплати членських внесків, що дозволить вчасно реагувати на поведінку членів та попереджати виникнення внутрішньої заборгованості по членських внесках.

Не дивлячись на значну кількість публікацій по темі, значного прогресу в розвитку діяльності кредитних спілок останнім часом не спостерігається, швидше можна констатувати певну стагнацію. Тому в даному дослідженні приділимо увагу так званому людському фактору, а саме якості членів кредитних спілок.

Метою статті є розкриття ролі та впливу членів кредитних спілок на їх функціонування та розвиток.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети було опрацьовано статистичні матеріали, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених. Застосовувалися методи індукції та дедукції, узагальнення та порівняння.

Виклад основних результатів. Кредитна спілка являється юридичною особою, яка здійснює свою діяльність керуючись чотирма принципами: гласності, добровільності, рівноправності, самоврядування [9].

Кількість засновників кредитної спілки, а потім відповідно і учасників не може бути меншою

п'ятдесяти чоловік, при чому ці люди не можуть просто об'єднатися, вони повинні відповідати одній з наступних ознак:

- мати спільне місце роботи чи навчання;
- належати до однієї професійної спілки, їх об'єднання або іншої громадської чи релігійної установи;
- проживати в одному селі, селищі, місті, районі чи/або області [9].

Основні принципи функціонування кредитних спілок заклали ще у XIX сторіччі відомі німецькі громадські діячі, одні з ініціаторів кооперативного руху Ф.В. Райффайзен та Ф.Г. Шульце-Деліч.

Ф.В. Райффайзен піклувався більше інтересами сільського населення і його принципи були сформовані наступним чином:

- громадське управління товариством та безоплатна робота правління;
- накопичення неподільного фонду;
- необмежена спільна відповідальність членів;
- обмеження району дії та заборона участі у інших кооперативах;
- орієнтація на матеріальні запити членів кооперативу [6, с. 19].

На відміну від Ф.В. Райффайзена, Ф.Г. Шульце-Деліч сформував принципи, які сприяли залученню у кооперативи міського населення, а саме:

- відмова від зовнішньої допомоги;
- рівноправності;
- самовідповідальності;
- самодопомоги;
- самоуправління;
- спільної відповідальності [6, с. 19].

Отже, ключовими принципами діяльності кредитних спілок за Ф.В. Райффайзеном та Ф.Г. Шульце-Делічем можна вважати:

- самодопомогу;
- самовідповідальність;
- самоуправління [6, с. 20; 11, с. 10; 13, с. 20].

На основі них вже у XX сторіччі Міжнародним кооперативним альянсом були сформовані такі міжнародні кооперативні принципи:

- автономії та незалежності;
- демократичності членського контролю;
- добровільності та відкритого членства;
- економічної участі членів;
- освіти, інформації та підвищення кваліфікації;
- сприяння громаді;
- співпраці між кооперативами [6, с. 30; 12, с. 340].

За даними Світового Консиліуму кредитних спілок (СККС) за підсумками 2016 року у світі налічувалося майже 69 тисяч кредитних спілок, що здійснюють свою діяльність у 109 країнах на шести континентах, їх членами є близько 236 млн членів, це приблизно 13,5 % економічно активного населення віком від п'ятнадцяти до шестидесяти чотирьох років. Загальні активи кредитних спілок світу наближаються до позначки в 1,8 трильйона доларів (табл. 1).

Основні показники діяльності кредитних спілок світу на 31.12.2016 за даними СККС

№ п/п	Назва країни чи континенту	Кількість кредитних спілок	Кількість членів	Активи (в доларах США)	% залученого активного населення віком від 15 до 64 років
1	Разом по Африці	21 724	23 248 774	9 158 929 819	8,00
2	Разом по Азії	35 957	50 820 792	139 330 789 242	8,00
3	Разом по Карибському регіону	299	2 258 204	6 354 508 021	56,00
4	Разом по Латинській Америці	2 391	27 907 558	50 271 775 901	9,00
5	Разом по Океанії	198	4 679 379	76 714 135 525	15,00
6	Канада	284	10 140 084	150 738 652 424	46,71
7	США	5 996	108 320 375	1 309 142 008 442	52,61
8	Разом по Північній Америці	6 280	118 460 459	1 459 880 660 866	52,00
9	Албанія	117	48 410	47 400 000	1,66
10	Білорусія	6	500	150 000	5,27
11	Естонія	20	9 613	91 068 541	0,73
12	Велика Британія	312	1 263 131	1 768 939 855	1,93
13	Ірландія	390	3 500 000	17 007 597 281	74,47
14	Латвія	31	25 788	24 794 755	1,29
15	Литва	63	142 603	655 323 042	4,86
16	Македонія	1	9 354	4 635 209	0,45
17	Молдова	283	129 583	32 563 325	3,9
18	Нідерланди	29	750	6 313 530	0,005
19	Польща	40	1 934 482	2 806 756 987	5,01
20	Румунія	22	75 357	68 052 163	0,77
21	Росія	257	347 268	382 768 798	0,24
22	Україна	462	900 074	75 287 144	2,02
23	Разом по зазначених країнах Європи	1 816	8 169 612	22 243 982 832	4,00
24	Інші європейські країни	217	217 301	727 667 797	2,00
25	Разом по Європі	2 033	8 386 913	22 971 650 629	4,00
26	Разом по світу	68 882	235 762 076	1 764 682 450 003	13,55

Джерело: побудовано автором на основі [3].

Як видно з таблиці 1, кількість залученого активного населення до кредитних спілок перебуває на відмітці близько 50 %, схожі показники у деяких країнах Карибського басейну, хоча в деяких з них цей показник сягає 100 %, що перевищує навіть Ірландію з її майже 75 % результатом та викликає не стільки подив, скільки запитання до структури їх фінансової системи загалом [3].

Ще більше виникає запитань до показників з якими представлена Україна в цій таблиці. Спробуємо більш детально проаналізувати статистичні дані, які характеризують систему кредитних спілок нашої країни.

Згідно річного звіту за 2017 р. Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (НАЦКОМФІНПОСЛУГ) кількість кредитних спілок протягом року зменшилася на 84 одиниці (табл. 2) [8].

Ще більше занепокоєння, для ефективності та системності розвитку кредитних спілок викликає той факт, що роком раніше на 31.12.2015 показник кількості зареєстрованих кредитних спілок сягав кількості у 588 одиниць [7], а на 31.12.2009 взагалі, у сучасних умовах недосяжні 755 (табл. 2) [10].

Дані таблиці 2 свідчать, що після світової фінансової кризи 2008 року в Україні почала

проявлятися стійка тенденція до зменшення кількості кредитних спілок, хоча сама світова криза прямого відношення до цього процесу не мала, скоріш за все більший вплив мали внутрішньо українські чинники з політичної, соціальної, психологічної площин [5, с. 393-398].

За даними НАЦКОМФІНПОСЛУГ кількість членів кредитних спілок на 31.12.2015 р. складала 764,6 тисячі, а на 31.12.2016 р. 642,9 тисячі, а вже на 01.10.2017 р. тільки 564,1 тисячі, в період у двадцять чотири це значне скорочення, що й відображено в таблиці 2 [7], але ще цікавіше, що ці дані не відповідають показникам наведеними Світовим Консиліумом кредитних спілок, які відрізняються на третину [1; 3].

Розвиток діяльності кредитних спілок у нашій країні йде на спад, адже у порівнянні з 31.12.2016 р. на 31.12.2017 р. на 47,2 % зменшилася кількість членів кредитних спілок, що мають внески на депозитних рахунках та, хоча і на невелику кількість, але й зменшилася також кількість членів кредитних спілок, що мають діючі кредитні договори [7].

Результати зміни темпу приросту членів кредитних спілок наведено у табл. 3.

Динаміка заміни кількості та якості членів кредитних спілок у 2004-2017 рр. станом на 31.12

Роки	Кількість кредитних спілок у од.	Кількість членів у тис. осіб	Кількість членів, які мають внески на депозитних рахунках у тис. осіб	Кількість членів, які мають діючі кредитні договори у тис. осіб
2004	610	785,3	62,8	306,3
2005	725	1231,0	73,9	892,4
2006	781	1791,4	107,5	573,2
2007	800	2391,6	245,3	561,5
2008	829	2669,4	164,0	578,1
2009	755	2190,3	117,0	423,6
2010	659	1570,3	78,9	343,0
2011	613	1062,4	48,0	249,3
2012	617	1095,9	44,9	254,0
2013	624	980,9	40,3	233,6
2014	589	821,6	31,5	186,6
2015	588	764,6	26,5	162,2
2016	462	642,9	41,1	148,6
2017	378	564,1	21,7	14,3

Джерело: побудовано автором за даними [2; 4].

Таблиця 3

Результати темпу приросту кількості членів кредитних спілок у 2004-2017 рр. (+/-), у % станом на 31.12

Роки	Кількості членів у тис. осіб	Кількості членів, які мають внески на депозитних рахунках у тис. осіб	Кількості членів, які мають діючі кредитні договори у тис. осіб
2005 до 2004	156,7	117,7	291,3
2006 до 2005	145,5	145,5	64,2
2007 до 2006	33,6	138,2	-0,8
2008 до 2007	11,6	-33,1	3,0
2009 до 2008	-17,9	-28,7	-26,7
2010 до 2009	-28,3	-32,6	-19,0
2011 до 2010	-32,3	-39,2	-27,3
2012 до 2011	3,2	-6,5	1,9
2013 до 2012	-10,5	-10,2	-8,0
2014 до 2013	-16,2	-21,8	-20,1
2015 до 2014	-6,6	-15,9	-13,1
2016 до 2015	-15,9	55,1	-47,2
2017 до 2016	-12,3	-8,4	-9,6

Джерело: побудовано автором за даними [2].

Як бачимо з таблиці 3, у середині двотисячних років кредитні спілки користувалися популярністю, кількість їх членів не просто зростала, показники дванадцятирічної давнини приблизного росту кількості членів у 150 % на сьогодні виглядають шаленими, а зростання кількості учасників, які мають

діючі кредитні договори на 291,3 % взагалі фантастичними, особливо у порівнянні з постійним негативним приростом останнього десятиріччя.

Викликає інтерес, як же ці члени були розподілені по кредитних спілках, якщо останні структурувати саме за кількістю їх членів (табл. 4).

Таблиця 4

Структурування кредитних спілок за кількістю членів у 2005-2017 рр. станом на 31.12

Роки	До 1 тис. осіб	Від 1 до 10 тис. осіб	Від 10 до 20 тис. осіб	Понад 20 тис. осіб	Разом (кількість поданих звітних даних)
1	2	3	4	5	6
2005	549	178	17	3	747
2006	506	222	27	5	760
2007	430	256	35	4	725
2008	469	261	39	4	773
2009	392	24	32	3	651
2010	346	210	26	3	585
2011	324	187	15	3	529

1	2	3	4	5	6
2012	305	186	19	3	513
2013	305	180	12	7	504
2014	244	160	9	6	419
2015	236	145	9	5	395
2016	204	125	9	3	341
2017	155	111	11	1	278

Джерело: побудовано автором за даними [2].

Як бачимо з таблиці 4, зменшення кількості кредитних спілок загалом відбувається пропорційно в розрізі груп. Крім цього, спостерігається розповсюджена в Україні проблема – не всі господарюючі суб'єкти певної галузі здають відповідну статистичну інформацію наглядним (спостережним) закладам.

Переважає більшість кредитних спілок, а це 95,7 % від загальної їх кількості на 31.12.2017 р. не перевищила позначку у десять тисяч членів, а сучасну вершину у двадцять тисяч членів на сьогодні долає лише одна установа (рис. 1) [2; 7].

Важливо також оцінити скільки ж учасників кредитних спілок користуються їх послугами (табл. 5).

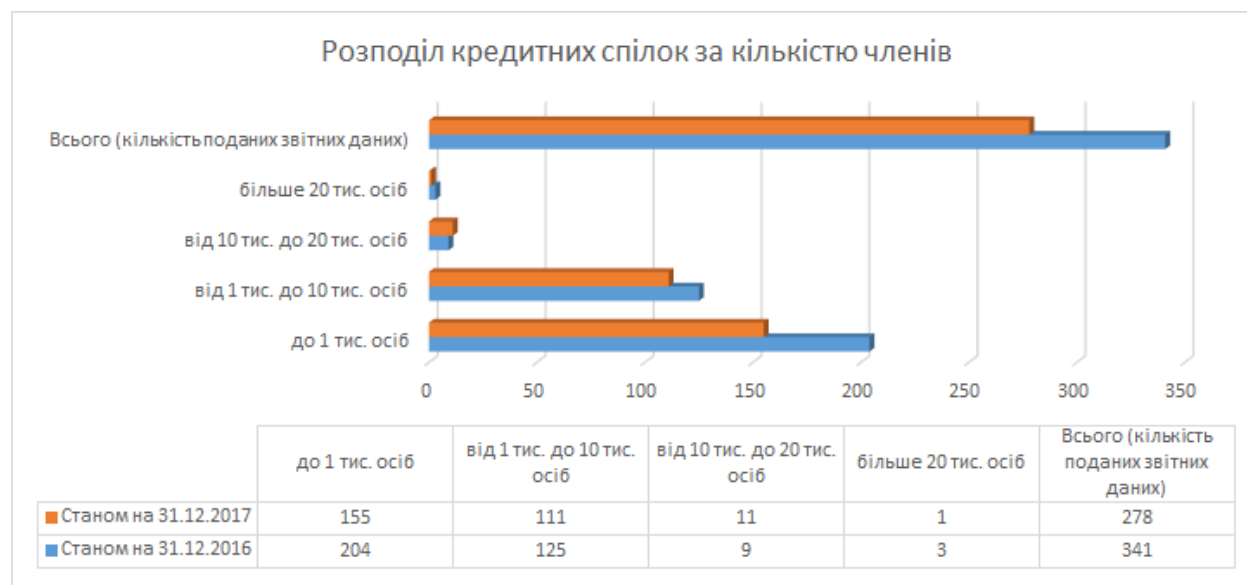

Рис. 1. Декомпозиція кредитних спілок за кількістю членів

Джерело: побудовано автором на основі [7].

Таблиця 5

Динаміка зміни кількості членів кредитних спілок, які не мають ні депозитів, ні кредитів на 31.12

Роки	Кількість членів у тис. осіб	Кількість членів, які не мають внесків на депозитних рахунках та не мають кредитів у тис. осіб	Частка кількості членів, які не мають внесків на депозитних рахунках та не мають кредитів у % від загальної кількості
2004	785,3	416,2	53,0
2005	1231,0	660,7	53,7
2006	1791,4	1222,3	68,2
2007	2391,6	1584,8	66,3
2008	2669,4	1927,3	72,2
2009	2190,3	1649,7	75,3
2010	1570,3	1148,4	73,1
2011	1062,4	765,1	72,0
2012	1095,9	797,0	72,7
2013	980,9	707,0	72,1
2014	821,6	603,5	73,5
2015	764,6	575,9	75,3
2016	642,9	453,2	70,5
2017	564,1	408,1	72,3

Джерело: побудовано автором за даними [2].

Як бачимо, понад 70 % членів кредитних спілок протягом останніх десяти років не користуються їх основними послугами, тобто не мають внесків на депозитних рахунках та не отримують кредитів. Якщо в 2008 році з 2 669,4 тис членів кредитних спілок користувалися послугами лише 27,8 % – 742,1 тис. осіб, то за десять років відбулось поступове зниження цього показника.

Висновки. Підсумовуючі результати проведеного дослідження, необхідно відзначити певну пасивність, суттєве зменшення зацікавленості та активної участі переважної більшості членів вітчизняних кредитних спілок у їх розвитку. Відтак роботу по підтримці діяльності таких установ активізували міжнародні експерти. На запрошення Агентства США з міжнародного розвитку вони допомагають створювати мережу кредитних спілок, які, як очікується, стануть каталізатором розвитку малого бізнесу на селі.

Як не дивно, але на фоні пасивності членів кредитних спілок, байдужими до проблем їх розвитку є законодавці, які провалили у 2018 році законопроект № 6405 «Про кредитні спілки». Законопроект мав на меті забезпечити єдине розуміння підходів до принципів діяльності кредитної спілки, удосконалення і розширення напрямів її господарської діяльності, забезпечення прозорості та стабільності ринку взаємного кредитування. Ним же планувалося врегулювати майбутні правовідносини між кредитними спілками та їх членами – юридичними особами щодо набуття та припинення статусу членства.

В ситуації, що склалася в Україні, перспективи розвитку кредитних спілок залишаються досить невтішними, а тому вимагають кардинальної зміни ставлення членів до діяльності таких установ та більш активної позиції законодавців.

4 Список використаних джерел

1. Аналітичний огляд ринку небанківських фінансових послуг України за 9 місяців 2017 року: Національне рейтингове агентство «РЮРІК». URL: http://rurik.com.ua/documents/research/non_banks_3_2017.pdf
2. Аналітичні огляди ринку небанківських фінансових послуг: Національне рейтингове агентство «РЮРІК». URL: <http://rurik.com.ua/our-research/branch-reviews/1191>
3. Глобальна сітка кредитних спілок та фінансових кооперативів: Статистичний звіт за 2016 р. Світового консилиуму кредитних спілок. URL: https://www.woccu.org/documents/2016_Statistical_Report
4. Інформація про стан і розвиток кредитних установ України: Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-kredytnykh-ustanov-Ukrainy.html>
5. Іпотека: навч. посібник / І. О. Лютий, В. І. Савич, О. М. Калівощко. К.: Знання, 2011. 455 с..
6. Панталеїмоненко А. О. Становлення кооперації в українському селі: історико-економічні аспекти: монографія. Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2006. 227 с.

7. Підсумки діяльності кредитних спілок за 2017 рік: Річний звіт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KS/ks_2017.pdf

8. Про діяльність національної комісії, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг: Публічний звіт за 2017 р. Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/ZVIT2017/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2_2017.pdf

9. Про кредитні спілки: Закон України від 20.12.2001 р. № 2908-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2908-14>

10. Річні звіти Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Richni-zvity-Natskomfinposluh.html>

11. Die Genossenschaften. Mehr als zwölf Millionen Menschen gehören dazu – warum? Deutscher Genossenschafts- und Raiffeisenverband, Bonn, 1985. S. 10.

12. Faust Helmut Geschichte der Genossenschaftsbewegung: Ursprung und Aufbruch der Genossenschaftsbewegung in England, Frankreich und Deutschland sowie ihre weitere Entwicklung im deutschen Sprachraum. 3, überarbeitete und erheblich erweiterte Auflage. Frankfurt am Main, Knapp, 1977. S. 340.

13. Rudolf Maxeiner, Dr. Gunther Aschhoff, Dr. Herbert Wendt. Raiffeisen. Der Mann, die Idee und das Werk. Bonn, 1988. S. 20.

4 References

1. Nacionaljne rejtynghove aghenstvo «RJURIK». (2017). Analitychnyj oghljad rynku nebankivskykh finansovykh poslugh Ukrainy za 9 misjacyv 2017 roku [Analytical review of the non-bank financial services market of Ukraine for 9 months of 2017]. Retrieved from http://rurik.com.ua/documents/research/non_banks_3_2017.pdf
2. Nacionaljne rejtynghove aghenstvo «RJURIK». (2018). Analitychni oghljady rynku nebankivskykh finansovykh poslugh [Analytical reviews of the non-bank financial services market]. Retrieved from <http://rurik.com.ua/our-research/branch-reviews/1191>
3. World Consular of Credit Unions. (2017). 2016 Statistical Report. The Global Network of Credit Unions and Financial Cooperatives. Retrieved from https://www.woccu.org/documents/2016_Statistical_Report
4. Nacionaljna komisija, shho zdiysnuje derzhavne rehuljuvannja u sferi rynkiv finansovykh poslugh. (2018). Informacija pro stan i rozvytok kredytnykh ustanov Ukrainy [Information on the state and development of credit institutions in Ukraine]. Retrieved from <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-kredytnykh-ustanov-Ukrainy.html>
5. Ljutyj, I. O., Savych, V. I., Kalivoshko, O. M. (2011). Ipoteka [Mortgage]. Kyiv: Znannja.
6. Pantalejmonenko, A. O. (2006). Stanovlennja kooperaciji v ukrajinskomu seli: istoryko-ekonomichni aspekty [The formation of cooperation in the Ukrainian village: historical and economic aspects]. Poltava: RVC PUSKU.

7. Nacionaljna komisija, shho zdijsnuje derzhavne rehuljuvannja u sferi rynkiv finansovykh poslugh. (2018). Pidsumky dijalnosti kredytnykh spilok za 2017 rik: Richnyj zvit [Outcomes of 2017 Credit Unions: Annual Report]. Retrieved from https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KS/ks_2017.pdf

8. Nacionaljna komisija, shho zdijsnuje derzhavne rehuljuvannja u sferi rynkiv finansovykh poslugh. (2018). Pro dijalnistj nacionaljnoji komisiji, shho zdijsnuje rehuljuvannja u sferi rynkiv finansovykh poslugh: Publichnyj zvit za 2017 r. [About the activities of the national commission that regulates financial services markets: Public report for 2017]. Retrieved from https://www.nfp.gov.ua/files/ZVIT2017/3BIT_2017.pdf

9. Verkhovna Rada Ukrainy. (2001). Pro kredytni spilky: Zakon Ukrainy [About the Credit Unions: Law of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2908-14>

10. Nacionaljna komisija, shho zdijsnuje derzhavne rehuljuvannja u sferi rynkiv finansovykh poslugh. (2018).

Richni zvity [Annual Reports of the National Commission for the State Regulation of financial services markets]. Retrieved from <https://www.nfp.gov.ua/ua/Richni-zvity-Natskomfinposluh.html>

11. Swoboda, Walter. (1985). Die Genossenschaften. Mehr als zwölf Millionen Menschen gehören dazu - warum? Deutscher Genossenschafts- und Raiffeisenverband. DG-Verlag: Versandantiquariat Felix Mücke

12. Faust Helmut. (1977). Geschichte der Genossenschaftsbewegung: Ursprung und Aufbruch der Genossenschaftsbewegung in England, Frankreich und Deutschland sowie ihre weitere Entwicklung im deutschen Sprachraum. 3., überarbeitete und erheblich erweiterte Auflage. Frankfurt am Main, Knapp.

13. Rudolf Maxeiner, Dr. Gunther Aschhoff, Dr. Herbert Wendt. Raiffeisen. Der Mann, die (1988). Idee und das Werk. Bonn, 20.